

<https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.11-21>
УДК 32:330.341.1]:339.92(4)

Олександр Єремеєв

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

<https://orcid.org/0009-0000-9175-1421>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ІV ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено проблемі розвитку національних спільнот у Європі в контексті впливу явищ ІV промислової революції (Industry 4.0) та глобалізації, які взаємно обумовлюють одне одного. Вплив цих явищ на національні спільноти об'єднаної Європи має неоднорідні наслідки. У контексті глобалізації, тісно пов'язаної з Industry 4.0, а також феноменів антиглобалізму та євроскептицизму як реакції на неї виокремлено тенденції розвитку національних спільнот у державах сучасної Європи. У країнах Західної Європи переважно спостерігається процес фрагментації національних спільнот. У країнах Центрально-Східної Європи, що перебували у сфері впливу СРСР і стали членами ЄС і НАТО на межі ХХ та ХХІ ст., реакцією на глобалізацію та євроінтеграційні процеси стало зростання впливу євроскептичного та антиглобалістичного націоналізму. В Україні, яка зазнає агресії з боку РФ, розглядає країни ЄС і НАТО як союзників, недостатньо інтегрована в процеси глобалізації та ІV промислової революції, тенденції до національного відродження мають переважно єврооптимістичний характер, не породжують скептичного ставлення до глобалізації.

Доведено, що ІV промислова революція та глобалізація, що взаємно обумовлюють одна одну, формують передумови до послаблення ролі національних держав як на міжнародній арені, так і у сфері внутрішньополітичного розвитку. Суспільні зміни, спричинені цими процесами, викликали явище антиглобалізму та євроскептицизму в країнах ЄС і є чинником коригування глобалізаційних процесів. Поруч із регіональним сепаратизмом політичні спільноти в Західній Європі, які прагнуть відокремлення, все ж залишаються в глобальних і наднаціональних структурах. Україна також виявляє прагнення до національного відродження, спрямованого на дистанціювання від минулого та долучення до передових країн ІV промислової революції, зберігаючи відкритий, інклюзивний характер і підтримуючи європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Ключові слова: ІV промислова революція, глобалізація, антиглобалізм, євроскептицизм, національна спільнота.

Постановка наукової проблеми. Сучасні процеси IV промислової революції та глобалізації сприяють поглибленню взаємозв'язків між спільнотами різних частин світу, взаємному запозиченню економічних, політичних та культурних практик. Водночас питання збереження соціальними спільнотами власної ідентичності та її адаптації до таких процесів не лише не зникає, а й актуалізується. Отже, вивчення відношення процесів глобалізації та інтеграції і пристосування до них окремих національних спільнот становить важливу наукову проблему для багатьох галузей суспільних наук – політології, соціології, культурології, економічної науки.

Мета статті – окреслення тенденцій розвитку національних спільнот сучасної Європи в контексті процесів глобалізації та пов'язаних із нею явищ глокалізації та антиглобалізму.

Аналіз досліджень і публікацій. Тенденцію до зростання інтенсивності комунікацій та взаємозалежності у світі досліджував ще наприкінці 1910-х рр. канадський державний діяч В. Л. М. Кінг. Явище IV промислової революції вивчали, зокрема, К. Шваб та М. Жук. Феномену глобалізації та пов'язаному з ним явищу глокалізації присвячено праці Дж. Рітцера, Р. Робертсона, С. Шергіна. Проблеми розвитку національних держав Європи (зокрема й України) в умовах процесів глобалізації досліджували Б. Готов та О. Корх, О. Гарань, а явища антиглобалізму та євроскептицизму – О. Тарнавський та М. Трофименко.

Виділення невирішених аспектів проблеми. У цій статті увагу зосереджено на кількох моментах. По-перше, дослідження глобалізаційних процесів і зміни місця й ролі держави в їхньому контексті до появи терміна «глобалізація». По-друге, це питання взаємовідносин процесів технологічної модернізації та глобалізації. По-третє, це питання адаптації національних спільнот, зокрема й в Україні, до глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Проблема серйозного виклику для окремих держав (політичних спільнот) і необхідності їх кооперації з іншими в умовах глобальних технологічних перетворень і міжнародних криз, пов'язаних із ними, спостерігалася ще під час Першої світової війни. У цей період таку проблему аналізував канадський державний діяч та політичний мислитель Вільям Лайон Макензі Кінг (1874–1950; прем'єр-міністр Канади у 1921–1926, 1926–1930, 1935–1948 рр.) у праці «Індустрія та людяність» (1918), написаній саме під впливом глобального міжнародного конфлікту та наростання внутрішньосуспільних суперечностей у межах окремих держав. Згідно з висновками В. Л. М. Кінга, промислова революція, започаткована у XVIII ст., мала наслідком зростання міжнародного руху товарів, капіталу, праці (зокрема інтелектуальної), індивідів, потребувала зростання міжнародних комунікацій та чисельності людських колективів, задіяних у сфері індустрії, і держава як носій суверенної влади на певній території поступово втрачала контроль за цими процесами. На його думку, технологічний прогрес і зростання комунікацій та взаємозалежності у світі мали як конструктивний (удосконалення технологій, зростання обсягів виробництва та добробуту людства загалом), так і деструктивний (вдосконалення зброях війни, зростання масштабів збройних конфліктів, руйнація звичного способу життя великої кількості людей у світі) складники і були об'єктивними та незворотними явищами, яким людство мало дати належну відповідь. Фактично, у праці «Індустрія та людяність» В. Л. М. Кінг ставив проблему необхідності усвідомлення людством себе як єдиного цілого зі спільними фундаментальними інтересами. За В. Л. М. Кінгом, така відповідь полягала в обранні за пріоритети духовний вимір прогресу як поширення політичної свободи та відповідального врядування у світі, розв'язання передовсім міжнародних гуманітарних проблем, протидію авторитаризму як методу управління на рівні окремих людських колективів і держав (зокрема через союзницькі відносини та кооперацію демократичних держав). Саме це мало подолати страх і недовіру в людських взаємовідносинах як у соціально-економічній, так і в політичній сферах та спрямувати здобутки прогресу в конструктивне річище. На думку автора «Індустрії та людяності», в умовах тенденції до зростання міжнародних взаємозв'язків і взаємозалежності у світі кризові явища в економічній та суспільно-політичній сферах втрачали локальний характер і поширювалися на світовому рівні, а зусиль однієї, навіть дуже впливової, держави для їх розв'язання було недостатньо. Тому задля забезпечення сталого миру й розвитку потрібні були кооперація держав у галузі безпеки в межах глобальної міжнародної організації, вироблення міжнародно-правових норм на договірній основі, публічність у розв'язанні міжнародних конфліктів на основі методів примирення, публічного

розслідування та арбітражу, впровадження міжнародного регулювання стандартів праці та охорони здоров'я, проблем міжнародної міграції тощо¹. Треба зазначити, що цю працю, положення якої певною мірою зберігають свою актуальність і сьогодні, було написано до появи сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, засобів виробництва і транспортування, що сприяли переходу глобалізаційних процесів на якісно вищий рівень. Також в «Індустрії та людяності» немає терміна «глобалізація», що цілком природно, адже він з'явиться лише згодом.

Як зазначав український науковець М. Жук, на Всесвітніх економічних форумах у Давосі 2016 та 2017 рр. ішлося про IV промислову революцію як основний чинник інноваційних змін у сучасному світі, що суттєво впливає на глобалізаційні процеси².

IV промислова революція (*Industry 4.0*) – процес розвитку і злиття автоматизованого виробництва, обміну даних і виробничих технологій у єдину саморегульовану систему з якнайменшим або взагалі відсутнім втручанням людини у виробничий процес. Швейцарсько-німецький вчений-економіст К. Шваб визначає IV промислову революцію як збірне поняття для технологій і концепцій організації ланцюга доданої вартості з використанням кіберфізичних систем, інтернету, автоматизованих, керованих комп'ютером виробничих систем, які сприяють розмиванню меж між цифровою, фізичною та біологічною сферами³.

IV промислова революція передбачає глобальний інформаційний, технологічний та інтелектуальний обмін, що не обмежується кордонами національних держав. Отже, вона як спричинена глобалізаційними процесами, так і зумовлює глобалізацію – тенденцію до інтенсифікації соціальної взаємодії між людьми на всесвітньому рівні, що поєднує віддалені місцевості таким чином, що місцеві події зумовлюються впливом подій, що відбулися на відстані багатьох миль⁴, унаслідок прогресу в транспортних і комунікаційних технологіях. Британський вчений-соціолог Р. Робертсон визначав глобалізацію як «поняття, що характеризує “стискання” світу та інтенсифікацію усвідомлення світу як єдиного цілого»⁵. До того ж важливо наголосити, що конституювання єдиного глобального світу не супроводжується цілковитою економічною, політичною та культурною гомогенізацією спільнот – учасниць процесу. Дослідники феномену глобалізації Р. Робертсон⁶ та Дж. Рітцер⁷ звертають увагу на пов'язане з процесами глобалізації явище глокалізації як процесу співіснування, взаємовпливу та взаємоприспосовування глобального і локального, інтеграції індивідів до глобальних взаємозв'язків і практик із прагненням зберегти й поширити власну культурну специфіку. Американський соціолог Дж. Рітцер, а також український науковець С. Шергін⁸ наголошують на глокалізації як на свідченні збереження культурної багатоманітності у світі, протидії культурних спільнот гомогенізації в умовах глобалізаційних процесів.

Генеральний секретар ООН у 1997–2006 рр. К. Анан визначив глобалізацію як:

загальний термін, що означає дедалі складніший комплекс транскордонних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками, який проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансів, у неухильному зростанні та посиленні впливу міжнародних

¹ William Lyon Mackenzie King, *Industry and Humanity: A Study in The Principles Underlying Industrial Reconstruction* (Toronto, Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1918).

² Михайло Жук, «Світ 2020+: аналітика в нових вимірах глобалізації», *Наукові записки кафедри політології НАУКМА* (2018): 82–83.

³ Klaus Schwab, “The Fourth Industrial Revolution: What It Means and How to Respond,” *Foreign Affairs* (December 12, 2015), <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.

⁴ Hatib A. Kadir, “Religious Responses to Globalization,” *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 49, no. 2 (2011): 396.

⁵ Roland Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture* (London: SAGE Publications, 1992), 8; Marija Drakulovska Cukalevska and Anica Dragovic, “Robertson's and Ritzer's Conceptions of Globalization,” *Balkan Social Science Review* 11 (June 2018): 120, <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/2306/2028>.

⁶ Robertson, *Globalization*, 100.

⁷ George Ritzer, “Rethinking Globalization: Glocalization/Globalization and Something/Nothing,” *Sociological Theory* 21, no. 3 (2003): 193–209, <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00185>.

⁸ Сергій Шергін, «Політологічні аспекти глобалізації», *Освіта регіону. Політологія, психологія, соціальні комунікації* 1, № 31 (2013): 132.

інститутів громадянського суспільства, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, в істотному розширенні масштабів транскордонних комунікаційних та інформаційних обмінів, передусім через мережу «Інтернет», у транскордонному перенесенні захворювань та екологічних наслідків і дедалі більшій взаємопов'язаності певних типів злочинної діяльності⁹.

Основними вимірами глобалізації є економічний, політичний та культурний, що передбачають зростання вільного економічного обміну між країнами через вільні економічні зони, формування міжнаціональних і наднаціональних політичних об'єднань (на кшталт ЄС, НАТО тощо), а також вільний обмін ідеями, цінностями, сенсами, поглиблення соціальних зв'язків, що не обмежуються державними кордонами.

ІV промислова революція та глобалізація породжують виклики для сучасних національних держав Європи як з боку наднаціональних об'єднань, так і з боку процесів регіоналізації та фрагментації всередині цих країн. На думку українських дослідників Б. Глотова та О. Корха,

У сучасних умовах національна держава ... стає надто великою для вирішення маленьких проблем і надто маленькою для вирішення великих проблем... З одного боку, національна держава надто слабка, щоб справлятися з економічними, екологічними, імунологічними та інформаційними проблемами, які виникають в умовах зростаючої взаємозалежності. З іншого боку, вона занадто громізка, щоб стати вмістилищем устремлінь суспільних і регіональних рухів, які спонукаються ідеєю ідентичності¹⁰.

Ця думка сучасних науковців підтверджує спостереження В. Л. М. Кінга щодо недостатності зусиль однієї впливової держави для втримання цілковитого контролю за соціально-економічними процесами в межах своїх кордонів та розв'язання глобальних проблем людства. Також вона ілюструє і наявність явища глокалізації, що виявляється в активізації регіональних спільнот у ствердженні власної окремої ідентичності в умовах глобалізації.

Через поступову втрату ролі держави як провідного актора міжнародних відносин та появу великих економічних, політичних, безпекових об'єднань (ЄС, НАТО тощо) зникає необхідність належності до національних держав спільнот, що зберегли власну самобутню ідентичність, яка відрізняється від загальнонаціональної (каталонці, баски, корсиканці, шотландці тощо). Отже, тенденція до універсалізації поєднується з партикуляризацією як виявом глокалізації, зростанням прагнення до політичного самовизначення спільнот, що тривалий час перебували у складі більших національних держав Західної Європи. Свідченням цього є проведення референдумів про незалежність регіонів сучасних європейських держав. Наприклад, у Шотландії на референдумі 2014 р. 44,7 % його учасників проголосували за незалежність країни від Великої Британії¹¹. У Каталонії на референдумі 1 жовтня 2017 р. 90,18 % його учасників віддали голос за незалежність регіону від Іспанії¹². У Великій Британії 23 червня 2016 р. відбувся референдум, на якому 51,9 % виборців проголосували за вихід країни з ЄС («Брекзит»)¹³. Водночас, як прихильники незалежності Шотландії та Каталонії прагнули збереження майбутніх нових державних утворень у складі ЄС, так і Велика Британія не відмовлялася від членства в НАТО та вигідних економічних зв'язків із країнами ЄС після виходу з цієї структури.

⁹ Кофі Аннан, «Мы, народы: роль Организации Объединенных Наций в XXI веке»: Доклад Генерального секретаря ООН. Материалы 54-й сессии, <http://www.un.org/russian/document/gadocs/54sess/ch4-2.htm/>

¹⁰ Борис Глов, Олександр Корх, «Функціонування національних держав в умовах глобалізації», *Публічне адміністрування: теорія та практика* 1 (2012), [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12gbbdug.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12gbbdug.pdf).

¹¹ Tom Mullen, "The Scottish Independence Referendum 2014," *Journal of Law and Society* 41, no. 4 (December 2014): 627.

¹² "El Govern trasllada els resultats definitius del referèndum de l'1 d'octubre al Parlament de Catalunya," *Generalitat de Catalunya*, October 6, 2017, https://web.archive.org/web/20171006212613/http://www.govern.cat/pres_gov/govern/cal_monografics/303541/govern-trasllada-resultats-definitius-referendum-11-doctubre-parlament-catalunya.html.

¹³ "EU referendum results," *The Electoral Commission*, <https://web.archive.org/web/20160630063455/https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>.

Водночас глобалізаційні тенденції, тісно пов'язані з феноменом IV промислової революції, супроводжуються появою антиглобалізму як суспільно-політичного руху, який заперечує глобалізацію як процес. На думку українського дослідника М. Трофименка, терміном «антиглобалізм» прийнято позначати різноманітні та різноспрямовані, некоординовані рухи та ідеології (як крайні праві, так і крайні ліві), спрямовані на заперечення глобалізації або окремих її аспектів¹⁴. Подібне явище пов'язане з реакцією певної частини людства на докорінні соціальні, економічні, політичні, культурні зміни, породжені глобалізацією, до яких велика кількість індивідів і соціальних груп нездатна пристосуватися. До антиглобалістського руху належать профспілки, релігійні, екологічні організації, що проводять міжнародні саміти та конференції (наприклад, «Всесвітній соціальний форум»), кампанії у ЗМІ («No Logo», «Direct Action Network»), акції протесту. Ці організації критикують передовсім наслідки економічної та екологічної діяльності транснаціональних корпорацій, а також політичну та економічну доктрину неолібералізму. До антиглобалістського руху також зараховують організації релігійного (ісламська організація «Хізб ут-Тахрір» в Індонезії¹⁵) та націоналістичного характеру (політична партія «Ліга» в Італії).

В умовах сучасної міграційної кризи та кризи довіри до владних інституцій ЄС відбувається зростання впливу спорідненого з антиглобалізмом феномену євроскептицизму – специфічної форми опозиційної діяльності, спрямованої на критику ідей та практик європейської інтеграції, окремих політик чи інституцій ЄС¹⁶. До євроскептичних політичних сил входять як праві («Фідес», Угорщина; «Альтернатива для Німеччини», ФРН), так і ліві («Ліва партія», Швеція; «Лейбористська партія», Мальта) партії в країнах-членах ЄС.

Антиглобалізм та євроскептицизм виникли як реакція численних індивідів і суспільних груп у світі та Європі, що відчували ускладнення в процесі адаптації до змін, пов'язаних із глобалізацією та євроінтеграцією. Водночас ці течії не пропонують єдиної системної альтернативи глобалізації та євроінтеграції (хоча ці процеси мають частково коригуватися через врахування недоліків, на які вказують антиглобалісти), а їхні представники не відмовляються від досягнень глобалізації, технологічних змін, пов'язаних із нею, та формування взаємозв'язків, не обмежених державними кордонами.

У контексті глобалізації, тісно пов'язаної з *Industry 4.0*, а також феноменів антиглобалізму та євроскептицизму як реакції на неї можна виокремити такі тенденції розвитку національних спільнот у державах сучасної Європи (за групами):

1. *У західноєвропейських країнах* (постали як незалежні національні держави ще до Першої світової війни, мали переважно демократичний політичний лад і ринкову економіку після Другої світової війни, зазнали пріоритетного та випереджувального впливу глобалізації та *Industry 4.0*, стали членами ЄС до V хвилі розширення 2004 р.) спостерігаються тенденції до розпаду національної єдності, регіоналізації та фрагментації на основі зростання впливу ідентичностей національних меншин і регіональних ідентичностей. Прикладами цих тенденцій є сепаратистські рухи в Країні Басків та Каталонії (Іспанія), Шотландії та Вельсі (Велика Британія), федералізація Бельгії (1992 р.). Водночас у цих країнах набувають впливу і євроскептичні тенденції, пов'язані з проблемами переміщення осіб в умовах масової імміграції з країн Африки та Близького Сходу, високим рівнем бюрократизації та низьким рівнем підконтрольності представницьким інституціям виконавчих структур ЄС, вищим ступенем розвитку економіки порівняно з країнами Центрально-Східної та Південної Європи, які фактично є рецепторами. Виявом таких тенденцій стали проходження до парламенту ФРН партії «Альтернатива для Німеччини», що здобула на федеральних виборах 2017 р. 12,6 % голосів виборців і 94 парламентські мандати¹⁷, формування уряду Італії на основі коаліції євроскептичних партій «Рух п'яти зірок» та «Ліги» (2018 р.).

¹⁴ Микола Трофименко, «Сутність антиглобалістського руху», *Віче* 14 (2010): 26–9, <http://veche.kiev.ua/journal/2113/>

¹⁵ Hatib A. Kadir, "Religious Responses to Globalization," *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 49, no. 2 (2011): 405.

¹⁶ Омелян Тарнавський, «Федералізм і функціоналізм як наукові підходи до вивчення євроскептицизму», у *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2017 р.* (Івано-Франківськ, 2017), 72–74.

¹⁷ "Bundestag election 2017," *The Federal Returning Officer*, <https://www.bundeswahlleiterin.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>.

2. У більшості постсоціалістичних країн Центрально-Східної Європи, що увійшли до складу ЄС після 2004 р. (передовсім у Чехії, Словаччині, Угорщині та Польщі), спостерігаються домінування націоналізму консервативного, ретроспективного характеру, євроскептичні та антиглобалістські тенденції. Причинами таких тенденцій є як загальноєвропейська проблема припливу біженців з Африканського континенту, криза довіри до інституцій ЄС, так і специфічні проблеми суспільно-політичного розвитку в цих країнах. Такими чинниками вважають історичні фактори (здобуття цими країнами незалежності лише після Першої світової війни, а отже і менший історичний досвід їх існування як національних держав порівняно з державами Західної Європи, етнічний націоналізм, який відверто або приховано підтримували соціалістичні еліти у 1940–1980 рр.), а також реакція на болісний характер комплексних реформ, що проводилися в цих країнах протягом 1990-х рр. з метою їх інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

3. Україна є пострадянською країною, що здобула незалежність лише після розпаду СРСР (1991 р.), чий можливості формування як національної спільноти були обмежені як за радянського панування, так і в умовах пострадянського суспільно-політичного розвитку (1991–2014 рр.). Вказаний період характеризувався невизначеністю зовнішньополітичних пріоритетів країни («політика багатовекторності»), а також відсутністю спадкоємності внутрішньої політики в питанні націотворення. Однак початок агресії РФ у Криму та на сході України 2014 р., як стверджують М. Золкіна та О. Гарань¹⁸, зруйнував віру в можливість одночасної інтеграції в європейському та євразійському напрямках водночас (що передбачала попередня «політика багатовекторності»), а також сприяв підтримці більшістю населення ідеї інтеграції України до НАТО¹⁹. Отже, в умовах протидії російській агресії на сучасному етапі прагнення до національного відродження в Україні має переважно єврооптимістичний, ліберальний, інклюзивний та конструктивний характер (на відміну від сучасного євроскептичного, антиглобалістського та ретроспективного польського та угорського націоналізму). Причинами цього є необхідність здобуття та збереження Україною політичної підтримки з боку країн ЄС (а також США і Канади) у протистоянні російській агресії (євроскептичний та етнічний націоналізм суперечать базовим засадам функціонування політичних систем у цих країнах), отримання від цих країн економічної допомоги з перебудовою економічної системи України на основі європейських принципів (зокрема і з долученням до здобутків IV промислової революції), відсутність негативного досвіду взаємодії із загальноєвропейськими структурами, який здобули після інтеграції до ЄС країни Центральної, Східної та Південної Європи. Також важливо зазначити, що прихильники проросійського зовнішньополітичного курсу України, громадяни, що ностальгують за розпадом СРСР або не бажають існування України як окремої національної держави, члени політичних партій, що представляють цей сегмент населення, є носіями переважно антиглобалістських, антиатлантистських та євроскептичних поглядів (зокрема, такі політичні сили, що відкрито діяли до повномасштабної агресії РФ проти України, як «Опозиційна платформа – За життя» або громадсько-політична організація «Український вибір – Право народу»). Уряди України 2014–2019 рр., що діяли після Революції Гідності (2013–2014 рр.) та початку російської агресії в Криму та на сході України, були сформовані коаліцією політичних сил, що поєднують ідеї національного відродження та європейської (євроатлантичної) інтеграції України, із створенням передумов для долучення країни до здобутків глобалізації та *Industry 4.0*. Свідченням дотримання цими урядами проголошеного курсу є набуття чинності в повному обсязі Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і введення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом (2017 р.). Сьомого лютого 2019 р. з ініціативи тогочасного Президента України П. Порошенка парламентська більшість внесла до статті 102 Конституції України зміну, відповідно до якої Президент України «є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації

¹⁸ Олексій Гарань, ред., *Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір* (Київ: Стилюс, 2017), 118–19.

¹⁹ Гарань, *Трансформації*, 126–36.

Північноатлантичного договору»²⁰. Разом із курсом, спрямованим на європейську та євроатлантичну інтеграцію України, протягом 2015–2016 рр. було зроблено кроки щодо утвердження української національної ідентичності: зокрема, прийнято законодавство, спрямоване на захист української мови в медіапросторі²¹, а також декомунізацію²². У 2018–2019 рр. за скоординованих зусиль тогочасних Президента, уряду та парламенту України було досягнуто об'єднання прихильників автокефалії Української православної церкви та здобуто офіційне визнання за нею автокефального статусу²³. Такий характер та урядовий курс українського національного відродження не суперечать принципам європейської та євроатлантичної інтеграції, адже вони базуються на ліберальних і демократичних засадах. Також варто зазначити, що європейські інтеграційні та євроатлантичні безпекові структури були засновані саме національними державами, які нині, щоправда, зазнають впливу процесів регіоналізації та фрагментації.

Отже, з наведених вище тверджень випливають такі **висновки**:

- IV промислова революція та глобалізація є взаємно обумовлюваними об'єктивними процесами, що передбачають інтенсивний транснаціональний обмін і зв'язки в технологічній, економічній, політичній та культурній сферах, а отже, породжують процес послаблення ролі національних держав як на міжнародній арені, так і у сфері внутрішньополітичного розвитку. Такі тенденції вимагають поглиблення багатосторонньої міждержавної кооперації та інтеграції, аби надати належну відповідь на виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами.

- Значні суспільні зміни, спричинені цими явищами та пов'язані з ускладненою адаптацією великої кількості людей до них, породили феномен антиглобалізму, а в країнах-членах ЄС – євроскептицизму. Однак ці течії не пропонують єдиної системної альтернативи процесам глобалізації та європейської інтеграції, а тому можуть лише коригувати ці процеси.

- Відповіді національних спільнот на процеси глобалізації та європейської інтеграції виявляються як у фрагментації національних держав у Західній Європі (Італія, Іспанія, Велика Британія), так і в зростанні євроскептичного, антиглобалістського, ретроспективного націоналізму в країнах Центральної та Східної Європи, що інтегрувалися до європейських та євроатлантичних структур лиш із розпадом СРСР і соціалістичної співдружності, мають менший історичний досвід існування як національних держав (Польща, Угорщина).

- Сучасна регіоналізація (референдум у Шотландії, «Брекзит», референдум у Каталонії) є реакцією місцевих спільнот на процеси занепаду національних держав у Західній Європі. В умовах універсалізації відбувається і партикуляризація (глокалізація) окремих спільнот у пошуках своєї ідентичності, економічних, політичних інтересів тощо. Ці рухи можуть не мати далекосяжної перспективи, однак є свідченням пошуку належного виходу в умовах його неочевидності.

- Поруч із проявами регіонального сепаратизму в Західній Європі політичні спільноти, що прагнуть до відокремлення, не бажать власного виходу з глобальних і наднаціональних структур (Велика Британія прагне зберегти взаємовигідні економічні зв'язки з континентальною Європою, залишається членом НАТО; провідники каталонських сепаратистів бачать майбутнє незалежної Каталонії в складі ЄС і НАТО, чого прагнули й прихильники суверенізації Шотландії).

- В Україні спостерігається процес прагнення до національного відродження, зумовлений необхідністю дистанціювання від радянського минулого, протистояння російській агресії, а також бажанням долучитися до здобутків країн, що перебувають в авангарді IV промислової революції

²⁰ Президент України. Офіційне інтернет-представництво, *Конституція України*, <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

²¹ Верховна Рада України, *Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій*, Закон України 1421-VIII, ухвалено 16 червня 2016, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19#Text>.

²² Верховна Рада України, *Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки*, Закон України 317-VIII, ухвалено 9 квітня 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

²³ Релігійно-інформаційна служба України, «Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православної церкви України», https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/oc_doc/74179/

(країни ЄС, США, Канада). Це прагнення до національного відродження на сучасному етапі має відкритий, інклюзивний характер, поєднується з ліберальними та демократичними прагненнями та не суперечить європейській та євроатлантичній інтеграції України. Це пояснюється тим, що інтеграція до таких структур, як ЄС і НАТО, відбувалася на рівні передовсім національних держав, а також важливістю для України політичної, економічної та військової підтримки з боку цих об'єднань. Водночас потрібно зазначити, що в період економічної кризи та процесу виходу з неї (1990–2000 рр.) в європейських постсоціалістичних країнах також спостерігалось прагнення до демократизації та європейської (євроатлантичної) інтеграції, а євроскептичні та ретроспективні, крайні націоналістичні погляди не мали суттєвої підтримки в суспільстві.

Перспективи подальших досліджень цієї тематики полягають у вивченні впливу глобалізаційних процесів на суспільно-політичний розвиток національних спільнот в умовах сучасної глобальної міжнародної турбулентності, виявом якої є і сучасна російсько-українська війна, що набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 р.

Список використаної літератури

- Аннан, Кофі. «Мы, народы: роль Организации Объединенных Наций в XXI веке». Доклад Генерального секретаря ООН. Материалы 54-й сессии. <http://www.un.org/russian/document/gadocs/54sess/ch4-2.htm/>
- Верховна Рада України. *Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки*. Закон України 317-VIII. Ухвалено 9 квітня 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.
- Верховна Рада України. *Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій*. Закон України 1421-VIII. Ухвалено 16 червня 2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19#Text>.
- Гарань, Олексій, ред. *Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір*. Київ: Стилос, 2017.
- Глотов, Борис, Олександр Корх. «Функціонування національних держав в умовах глобалізації». *Публічне адміністрування: теорія та практика* 1 (2012). [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12gbbdug.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12gbbdug.pdf).
- Жук, Михайло. «Світ 2020+: аналітика в нових вимірах глобалізації». *Наукові записки кафедри політології НаУКМА* (2018): 82–94. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8052d45e-7cff-4754-a6e7-84ea4cdb41ac/content>.
- Крамар, Олександр. «Погляд із периферії. Якою мірою Україна здатна долучитися до технологічних змін, що відбуваються зараз у розвинених країнах». *Український тиждень* 14(438)8. 14 квітня 2016. https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2016_N14_438_Industriia_4_0.pdf.
- Президент України. Офіційне інтернет-представництво. *Конституція України*. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
- Релігійно-інформаційна служба України. «Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православній церкві України». https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ocu_doc/74179/.
- Тарнавський, Омелян. «Федералізм і функціоналізм як наукові підходи до вивчення євроскептицизму». *У Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2017 р., 72–74*. Івано-Франківськ, 2017.
- Трофименко, Микола. «Сутність антиглобалістського руху». *Віче* 14 (2010): 26–29. <http://veche.kiev.ua/journal/2113/>
- Шергін, Сергій. «Політологічні аспекти глобалізації». *Освіта регіону. Політологія, психологія, соціальні комунікації* 1, № 31 (2013): 130–36. <https://social-science.uu.edu.ua/article/998>.
- Drakulovska Cukalevska, Marija, and Anica Dragovic. “Robertson’s and Ritzer’s Conceptions of Globalization.” *Balkan Social Science Review* 11 (June 2018): 115–31. <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/2306/2028>.
- Electoral Commission. “EU referendum results.” Accessed January 5, 2024. <https://web.archive.org/web/20160630063455/https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>.

- Federal Returning Officer. "Bundestag election 2017." Accessed January 5, 2024. <https://www.bundeswahlleiterin.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>.
- Generalitat de Catalunya. "El Govern trasllada els resultats definitius del referèndum de l'1 d'octubre al Parlament de Catalunya." 06-10-2017. Accessed January 5, 2024. https://web.archive.org/web/20171006212613/http://www.govern.cat/pres_gov/govern/ca/monografics/303541/govern-trasllada-resultats-definitius-referendum-11-doctubre-parlament-catalunya.html.
- Kadir, Hatib A., and M. Maufur. "Religious Responses to Globalization." *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 49, no. 2 (2011): 393–410. <https://doi.org/10.14421/ajis.2011.492.393-410>.
- King, William Lyon Mackenzie. *Industry and Humanity: A Study in The Principles Underlying Industrial Reconstruction*. Toronto, Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1918.
- Mullen, Tom. "The Scottish Independence Referendum 2014." *Journal of Law and Society* 41, no. 4 (December 2014): 627–40. <http://www.jstor.org/stable/43862407>.
- Ritzer, George. "Rethinking Globalization: Glocalization/Globalization and Something/Nothing." *Sociological Theory* 21, no. 3 (2003): 193–209. <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00185>.
- Robertson, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications, 1992.
- Schwab, Klaus. "The Fourth Industrial Revolution: What It Means and How to Respond." *Foreign Affairs*. December 12, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.

Bibliography

- Annan, Kofi A. "We the peoples: the role of the United Nations in the 21st century." <https://www.un.org/en/>
- Drakulovska Cukalevska, Marija, and Anica Dragovic. "Robertson's and Ritzer's Conceptions of Globalization." *Balkan Social Science Review* 11 (June 2018): 115–31. <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/2306/2028>.
- Electoral Commission. "EU referendum results." Accessed January 5, 2024. <https://web.archive.org/web/20160630063455/https://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/upcoming-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>.
- Federal Returning Officer. "Bundestag election 2017." Accessed January 5, 2024. <https://www.bundeswahlleiterin.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html>.
- Generalitat de Catalunya. "El Govern trasllada els resultats definitius del referèndum de l'1 d'octubre al Parlament de Catalunya." October 6, 2017. https://web.archive.org/web/20171006212613/http://www.govern.cat/pres_gov/govern/ca/monografics/303541/govern-trasllada-resultats-definitius-referendum-11-doctubre-parlament-catalunya.html.
- Haran, Oleksii, ed. *Transformatsii suspilnykh nastroiv v umovakh protydii ahresii Rosii na Donbasi: rehionalnyi vymir*. Kyiv: Stylos, 2017 [in Ukrainian].
- Hlotov, Borys, and Oleksandr Korkh. "Funktsionuvannia natsionalnykh derzhav v umovakh hlobalizatsii." *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka* 1 (2012). [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12gbbdug.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12gbbdug.pdf) [in Ukrainian].
- Kadir, Hatib A., and M. Maufur. "Religious Responses to Globalization." *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 49, no. 2 (2011): 393–410. <https://doi.org/10.14421/ajis.2011.492.393-410>.
- King, William Lyon Mackenzie. *Industry and Humanity: A Study in The Principles Underlying Industrial Reconstruction*. Toronto, Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1918.
- Kramar, Oleksandr. "Pohliad iz peryferii. Yakoiu miroiu Ukraina zdatna doluchytysia do tekhnolohichnykh zmin, shcho vidbuvauiatsia zaraz u rozvynenykh krainakh." *Ukrainskyi tyzhden* 14(438)8. April 14, 2016. https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2016_N14_438_Industriia_4_0.pdf [in Ukrainian].
- Mullen, Tom. "The Scottish Independence Referendum 2014." *Journal of Law and Society* 41, no. 4 (December 2014): 627–40. <http://www.jstor.org/stable/43862407>.
- President of Ukraine. Official website. *Constitution of Ukraine*. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> [in Ukrainian].
- Religious Information Service of Ukraine. "The Patriarchal and Synodal Tomos granting an autocephalous church structure to the Orthodox Church of Ukraine." https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ocu_doc/74179/ [in Ukrainian].

- Ritzer, George. "Rethinking Globalization: Glocalization/Globalization and Something/Nothing." *Sociological Theory* 21, no. 3 (2003): 193–209. <https://doi.org/10.1111/1467-9558.00185>.
- Robertson, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications, 1992.
- Schwab, Klaus. "The Fourth Industrial Revolution: What It Means and How to Respond." *Foreign Affairs*. December 12, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.
- Sherhin, Serhii. "Politologichni aspekty hlobalizatsii." *Osvita rehionu. Politologhiia, psykholohiia, sotsialni komunikatsii* 1, № 31 (2013): 130–36. <https://social-science.uu.edu.ua/article/998> [in Ukrainian].
- Tarnavskiy, Omelian. "Federalizm i funktsionalizm yak naukovi pidkhody do vyvchennia yevro skeptyzizmu." In *Politychni protsesy suchasnosti: hlobalnyi ta rehionalni vymiry* [Contemporary political processes: global and regional dimensions. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Ivano-Frankivsk, October 12-13, 2017], 72–4. Ivano-Frankivsk, 2017 [in Ukrainian].
- Trofymenko, Mykola. "Sutnist antyhlobalistskoho rukhu" ["Essence of anti-globalist movement"]. *Viche* 14 (2010): 26–9. <http://veche.kiev.ua/journal/2113/> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsyystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symboliky*. Law of Ukraine 317-VIII. Adopted April 9, 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo chastky muzychnykh tvoriv derzhavnoi movoi u prohramakh teleradioorhanizatsii*. Law of Ukraine 1421-VIII. Adopted June 16, 2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19#Text> [in Ukrainian].
- Zhuk, Mykhailo. "The World 2020+: Analytics in New Globalization Measures." *Naukovi zapysky kafedry politolohii NaUKMA* [Research Papers of the Department of Political Science of NaUKMA] (2018): 82–94. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8052d45e-7cff-4754-a6e7-84ea4cdb41ac/content> [in Ukrainian].

Oleksandr Yeremieiev

National University of Kyiv-Mohyla Academy

TENDENCIES OF CONTEMPORARY EUROPEAN NATIONAL COMMUNITIES' DEVELOPMENT IN CONTEXT OF FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION AND GLOBALIZATION PROCESSES

Abstract

The article is dedicated to the issue of the development of national communities in Europe in the context of the influence of the Fourth Industrial Revolution and globalization, which mutually influence each other. The impact of these phenomena on the national communities of unified Europe has diverse consequences. In the context of globalization closely linked to Industry 4.0, as well as the phenomena of antiglobalism and Euroscepticism as reactions to it, the trends in the development of national communities in modern European states are highlighted. In Western European countries, the predominant process observed is the fragmentation of national communities. In Central and Eastern European countries that were under the influence of the USSR and became members of the EU and NATO at the turn of the 20th and 21st centuries, the reaction to globalization and Euro integration processes resulted in the rise of Eurosceptic and anti-globalist nationalism. In Ukraine, facing aggression from Russia and considering EU and NATO countries as allies, insufficient integration into the processes of globalization and the Fourth Industrial Revolution leads to predominantly Euro-optimistic tendencies in the trends toward national revival, without fostering skepticism towards globalization. It is demonstrated that the Fourth Industrial Revolution and globalization, mutually influencing each other, create conditions for

weakening the role of national states both on the international stage and in the sphere of domestic political development. Social changes resulting from these processes have given rise to antiglobalism and Euroscepticism in EU countries, acting as corrective factors for globalization processes. Alongside regional separatism, political communities in Western Europe seeking separation remain within global and supranational structures. Desiring national revival through distancing from the past and integration with advanced countries of the Fourth Industrial Revolution, Ukraine maintains an open, inclusive character, supporting European and Euro-Atlantic integration.

Keywords: Fourth Industrial Revolution, Industry 4.0, globalization, anti-globalism, euroscepticism, national community.

Матеріал надійшов 20 грудня 2023 р.

Єремєєв Олександр Сергійович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Yeremieiev Oleksandr – PhD in Political Science, Senior Lecturer, Department of Political Science, National University of Kyiv-Mohyla Academy
ORCID iD: 0009-0000-9175-1421
E-mail: o.yeremeev@ukma.edu.ua

Цитування (Чикаго: виноска і бібліографія):

Єремєєв, Олександр. «Тенденції розвитку сучасних національних спільнот Європи в контексті IV промислової революції та процесів глобалізації». *Empirio* 1, № 1 (2024): 11–21. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.11-21>

Citation (Chicago: Notes and Bibliography):

Yeremieiev, Oleksandr. “Tendencies of Contemporary European National Communities’ Development in Context of Fourth Industrial Revolution and Globalization Processes.” *Empirio* 1, no. 1 (2024): 11–21. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.11-21> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)